

Automaton: Journal of Digital Media and Culture

Vol 2, No 2 (2023)

Automaton 2.2

Can Facebook be used as an effective educational environment?

Tsampika Karakiza

doi: [10.12681/automaton.35478](https://doi.org/10.12681/automaton.35478)

Copyright © 2023

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Karakiza, T. (2023). Can Facebook be used as an effective educational environment?. *Automaton: Journal of Digital Media and Culture*, 2(2), 96–117. <https://doi.org/10.12681/automaton.35478>

Μπορεί το Facebook να χρησιμοποιηθεί ως αποτελεσματικό εκπαιδευτικό περιβάλλον;

Τσαμπίκα Καράκιζα¹

Περίληψη

Μετά την αλματώδη ανάπτυξη και χρήση των ψηφιακών μέσων κοινωνικής δικτύωσης καθώς και την εμπλοκή των νέων με αυτά, προέκυψε το ερώτημα εάν μπορούν τα social media, και ειδικότερα το Facebook, να αποτελέσουν για τους μαθητές, εκτός από μέσο επικοινωνίας και ψυχαγωγίας, και ένα αποτελεσματικό εκπαιδευτικό μέσο. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε για ένα σχολικό έτος σε δύο σχολεία, με συμμετοχή 100 μαθητών και τεσσάρων εκπαιδευτικών, οι οποίοι χρησιμοποίησαν το Facebook ως εκπαιδευτικό περιβάλλον εντός του οποίου οργάνωσαν και υλοποίησαν τις διδασκαλίες τους. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν προσεγγίστηκαν ποιοτικά και το συμπέρασμα που προέκυψε είναι ότι η πλατφόρμα του Facebook μπορεί υπό προϋποθέσεις, με τον κατάλληλο σχεδιασμό και την αναγκαία διδακτική πλαισίωση, να λειτουργήσει ως αποτελεσματικό εκπαιδευτικό περιβάλλον -να δημιουργήσει δηλαδή μια δυναμική κοινότητα μάθησης, όπου αυξάνεται η γνωστική εμπλοκή των μαθητών, ενισχύεται η συναισθηματική πλευρά της διδασκαλίας και της μάθησης και διαμορφώνονται νέου τύπου ικανότητες για μαθητές και εκπαιδευτικούς.

Λέξεις-κλειδιά: μέσα κοινωνικής δικτύωσης, facebook, παιδαγωγικό πλαίσιο, γνωστική ανάπτυξη, συναισθηματική πλευρά της μάθησης

---

1. Εκπαιδευτικός, Δρ. Επικοινωνίας, Επιστημονική συνεργάτις του Εργαστηρίου Ψυχολογίας της Επικοινωνίας και των Μέσων, Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ ΕΚΠΑ, tsakarak@gmail.com

Can Facebook be used as an effective educational environment?

Tsampika Karakiza¹

Abstract

After the rapid growth and use of digital social media and the involvement of young people with them, the question arose whether social media, and particularly Facebook, can be an effective educational tool for students, apart from being a means of communication and entertainment. The research was carried out for one school year in two secondary schools, with the participation of 100 students and four teachers, who used Facebook as an educational environment in which they organized and implemented their teaching. The data collected were approached qualitatively and the conclusion that emerged is that the Facebook platform can, under certain conditions, function as an effective educational environment, with the appropriate design and the necessary didactic contextualization. That leads to the creation of a dynamic learning community, where the cognitive engagement of students is increased, the emotional aspect of teaching and learning is enhanced and new types of competences are formed for both students and teachers.

Keywords: social media, facebook, pedagogical context, cognitive development, emotional aspects of learning

---

1. Educator, Communication Phd, Research Associate of the Laboratory of Psychology of Communication and Media, Faculty of Communication and Media Studies, National and Kapodistrian University of Athens, tsakarak@gmail.com

Εισαγωγή

Τα online κοινωνικά δίκτυα αποτελούν σήμερα τον «τόπο» συνάντησης και αλληλεπίδρασης εκατομμυρίων χρηστών για διάφορους λόγους. Στο πρώτο τέταρτο του 2020 οι ενεργοί χρήστες του Facebook ανά ημέρα έφταναν τα 1,73 δισεκατομμύρια, παρουσιάζοντας αύξηση 11% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του προηγούμενου έτους (Facebook 2020). Τα παιδιά του 21^{ου} αιώνα αποτελούν μεγάλο μέρος των χρηστών των ψηφιακών κοινωνικών δικτύων, η χρήση των οποίων αποτελεί καθημερινή τους συνήθεια (Brailovskaia κ.α. 2020). Και καθώς τα παιδιά και οι νέοι προσανατολίζονται στην τεχνολογία, τους προσφέρονται μέσω των σύγχρονων ψηφιακών μέσων και περιβαλλόντων, ποικίλοι εναλλακτικοί τρόποι επικοινωνίας και μάθησης οι οποίοι εκτός των άλλων επηρεάζουν τη μαθησιακή τους συμπεριφορά σε σχέση με εκείνη των προηγούμενων γενεών (Moghanvemi κ.α. 2017a). Ωστόσο υπάρχουν αρκετές έρευνες (βλ. ενδεικτικά Moghanvemi κ.α. 2017b) που μας πληροφορούν ότι τα παιδιά και οι νέοι χρησιμοποιούν το Facebook κυρίως για διασκέδαση και επικοινωνία και σχεδόν καθόλου για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Εύλογα λοιπόν αναδύθηκε το ερώτημα αν η εξοικείωση των νέων με τα δημοφιλή ψηφιακά μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η τεχνολογική γνώση που αυτοί διαθέτουν, μπορούν να είναι επαρκείς προϋποθέσεις για μια αποτελεσματική αξιοποίηση της συγκεκριμένης τεχνολογίας στη διδασκαλία και τη μάθηση, ή αν θα χρειαζόταν και κάτι επιπλέον (Tang & Chaw 2016). Από έρευνες που ασχολήθηκαν αρχικά με τη μελέτη της αξιοποίησης του Facebook ως εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, διαπιστώθηκε πως το μεγαλύτερο μέρος από αυτές αφορούσε εκπαιδευτικά συστήματα χωρών της Ασίας, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και με στόχο που είχε να κάνει κυρίως με τη γλωσσική ανάπτυξη (βλ. ενδεικτικά Barrot 2016), ενώ άλλες αναδεικνύουν το ζήτημα της δυσπιστίας των εκπαιδευτικών και της δυσκολίας να εντάξουν το Facebook στη διδασκαλία τους με τρόπο αποδεκτό από τους μαθητές τους (Fewkes & McCabe 2012).

Πιο πρόσφατες έρευνες οι οποίες δημοσιεύτηκαν σε 130 άρθρα και αναλύθηκαν από τον Alshalawi (2022) εντοπίζουν και πάλι μεγαλύτερη αξιοποίηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά πλέον υπάρχει ικανή ποσότητα ερευνητικών δεδομένων και από τις ΗΠΑ. Στις περισσότερες από αυτές τις έρευνες αναφέρεται ως χρησιμοποιούμενη θεωρία μάθησης ο κονστрукτιβισμός ή η κοινωνική γνωσιακή θεωρία, και διαπιστώνεται μια θετική επίδραση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη μάθηση, όταν χρησιμοποιούνται για κάποιο συγκεκριμένο μαθησιακό στόχο, πράγμα που αναγνωρίζεται και από τους μαθητές. Με δεδομένα μάλι-

στα που προκύπτουν από την πρόσφατη περίοδο της πανδημίας, υπάρχουν επίσης αναφορές σχετικά με τον ρόλο του τι ή/και ποιος διαμεσολαβεί ανάμεσα στον μαθητή και τη μάθηση, και αναδεικνύεται αφενός ο ρόλος του δασκάλου και του παιδαγωγικού πλαισίου, αφετέρου η διαπίστωση ότι ένα μεικτό σύστημα (που συνδυάζει την πρόσωπο με πρόσωπο μάθηση με τη διαμεσολαβημένη συμπεριλαμβανομένων και των πλατφορμών κοινωνικής δικτύωσης) φαίνεται να είναι το πιο αποτελεσματικό (Riofrío-Calderón κ.α. 2022)

Γίνεται επομένως φανερό ότι το αν και κατά πόσο το Facebook (αλλά και κάθε περιβάλλον με ισχυρή τεχνολογική παρουσία) μπορεί να θεωρηθεί ως ένα αποτελεσματικό και παραγωγικό από πλευράς μάθησης εκπαιδευτικό περιβάλλον, σχετίζεται με το γενικότερο ζήτημα της παιδαγωγικής πλαισίωσης (βλ. ενδεικτικά Sancar κ.α. 2021, Said κ.α. 2014, Coh κ.α. 2019, Masrom κ.α. 2021). Ωστόσο μιλώντας για το ψηφιακό περιβάλλον της κοινωνικής δικτύωσης προκύπτει και μια νέα διάσταση: η μάθηση μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον απαιτεί κάτι περισσότερο από τεχνολογική γνώση, απαιτεί γνώσεις διαχείρισης του συγκεκριμένου περιβάλλοντος, ικανότητα κριτικής σκέψης και την κατάλληλη online συμπεριφορά (Tang & Chaw 2016). Για να μπορούμε δηλαδή να μιλάμε για αποτελεσματική διδασκαλία σε αυτό το περιβάλλον θα πρέπει οι εκπαιδευόμενοι να εξελίσσονται σε δυνάμει ανεξάρτητους και αυτόνομα σκεπτόμενους μαθητές (Kyriakides κ.α. 2013)

Το ερευνητικό ερώτημα

Η συζήτηση για την αναγκαιότητα να πραγματοποιηθεί μια αντίστοιχη έρευνα και στην Ελλάδα προέκυψε αρχικά στην κοινότητα μάθησης (ηλεκτρονική και όχι μόνο) που είχαν συγκροτήσει οι εκπαιδευτικοί πληροφορικής της Δωδεκανήσου, με πρωτοβουλία της τότε σχολικής συμβούλου πληροφορικής που είναι και η συγγραφέας αυτού του άρθρου. Στο πλαίσιο της διερεύνησης της αποτελεσματικότητας της προσφερόμενης στους μαθητές διδασκαλίας του μαθήματος της Πληροφορικής στα Γυμνάσια και στα Λύκεια του νομού, αναδείχθηκε το ερώτημα αν οι εφαρμοζόμενες από τους εκπαιδευτικούς μέθοδοι και τεχνικές διδασκαλίας ήταν σύγχρονες και επαρκείς για την εκπλήρωση των στόχων των Προγραμμάτων Σπουδών και κατ' επέκταση αν θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν διδακτικά εργαλεία με καινοτόμο χαρακτήρα, σε άμεση σύνδεση με το περιεχόμενο του μαθήματος. «Δεν μπορείς να διδάσκεις καινούργια πράγματα με τον παλιό τρόπο», αυτό ήταν το συμπέρασμα του προβληματισμού των εκπαιδευτικών.

Η ευρύτητα τότε διαδεδομένη χρήση της πλατφόρμας του Facebook από μαθητές και εκπαιδευτικούς, έφερε εύκολα την ιδέα, εκτός από τα ποικίλα εργαλεία του Web 2.0, όπως π.χ. τα wiki, τα blog, τα wequest που ήδη χρησιμοποιούσαμε, να αξιοποιήσουμε και το Facebook ως εκπαιδευτικό εργαλείο. Ήταν βέβαιο (έτσι υποθέταμε) πως αυτό θα γινόταν ευχάριστα αποδεκτό από τους μαθητές και θα εξασφάλιζε, αν μη τι άλλο, την ενεργό εμπλοκή των περισσότερων στη μαθησιακή διαδικασία. Ήταν επίσης αναμενόμενο ότι αυτό θα ήταν εξίσου αποδεκτό και από τους εκπαιδευτικούς, τουλάχιστον αυτούς που εθελοντικά θα προσφέρονταν να πάρουν μέρος σε αυτήν την τολμηρή απόπειρα.

Κατά την οργάνωση του όλου εγχειρήματος και ειδικά στην προσπάθεια να δημιουργηθούν σχέδια μαθημάτων πληροφορικής με αξιοποίηση του Facebook, διαπιστώθηκε ότι λίγες μόνο ευκαιρίες θα μπορούσαμε να έχουμε για το συγκεκριμένο αντικείμενο, αφού τόσο η διδασκαλία της κατασκευής κώδικα όσο και η εκμάθηση και χρήση λογισμικών προϋπέθεταν ένα τελείως διαφορετικό ψηφιακό περιβάλλον. Το Facebook θα μπορούσε εδώ να χρησιμοποιηθεί για τις ενότητες που σχετίζονται με την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο, με τους κανόνες που αναφέρονται στην ψηφιακή μας παρουσία, με ζητήματα πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο, με τη διερεύνηση της εγκυρότητας και αξιοπιστίας μιας πληροφορίας ή/και μιας πηγής, καθώς και με τους τρόπους επικοινωνίας στις διαδικτυακές ομάδες.

Η παραπάνω «στενότητα» μας οδήγησε στο να απευθυνθούμε και να συζητήσουμε και με εκπαιδευτικούς άλλων ειδικοτήτων, που είχαν παρόμοιους προβληματισμούς σχετικά με την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας τους και που το ενδεχόμενο της εκπαιδευτικής αξιοποίησης ενός εργαλείου οικείου μεν για τους μαθητές, εξοβελισμένου όμως από το θεσμικό σχολικό πλαίσιο, τους τραβούσε το ενδιαφέρον. Μετά από συζητήσεις σχετικά με το τι μας ενδιαφέρει να μάθουμε και ανταλλαγές ιδεών μεταξύ των εκπαιδευτικών που αποφάσισαν να συμμετάσχουν στην ερευνητική διαδικασία, το ερευνητικό ερώτημα διατυπώθηκε ως εξής:

Μπορεί το Facebook να αποτελέσει ένα αποτελεσματικό εκπαιδευτικό εργαλείο; Μπορεί δηλαδή να επηρεάσει θετικά την εμπλοκή των μαθητών στη μάθηση και να ενισχύσει τη γνωστική τους ανάπτυξη; Μπορεί να επιφέρει θετικές αλλαγές στις συναισθηματικές και κοινωνικές σχέσεις της σχολικής τάξης;

Η μεθοδολογία

Συμμετέχοντες: Η εφαρμογή της ιδέας της αξιοποίησης του Facebook ως εκπαιδευτικού εργαλείου πραγματοποιήθηκε για ένα σχολικό έτος σε ένα Γυμνάσιο της

Ρόδου στις Α, Β και Γ τάξεις στα μαθήματα της Γλώσσας, της Ιστορίας, της Πληροφορικής και εν μέρει των Μαθηματικών και σε ένα ΕΠΑΛ της Ρόδου στην Α τάξη στο μάθημα της Ερευνητικής Εργασίας ή Project. Οι εκπαιδευτικοί που ενεπλάκησαν συστηματικά καθ' όλη τη διάρκεια του έτους ήταν τέσσερις, δύο γυναίκες και δύο άνδρες, μία φιλόλογος, μία καθηγήτρια και ένας καθηγητής πληροφορικής και ένας μαθηματικός. Άλλοι έξι εκπαιδευτικοί δοκίμασαν σποραδικά να αξιοποιήσουν το Facebook στη διδασκαλία τους, αλλά οι προσπάθειές τους δεν είχαν διάρκεια, αφενός γιατί δεν θέλησαν εξ αρχής να δεσμευθούν σε έναν ετήσιο σχεδιασμό στο παραπάνω πλαίσιο, αφετέρου γιατί ακριβώς επειδή οι διδασκαλίες τους δεν ήταν σχεδιασμένες και με συγκεκριμένους στόχους, προέκυψαν προβλήματα που είχαν να κάνουν με τον έλεγχο και τη διαχείριση του αναρτώμενου υλικού, τις αντιδράσεις των μαθητών κλπ., στα οποία θα αναφερθούμε κατά τον σχολιασμό των αποτελεσμάτων.

Οι μαθητές που συμμετείχαν ήταν περίπου 100, με ηλικίες από 13 μέχρι 16, από τους οποίους 20 από το ΕΠΑΛ και 80 από το Γυμνάσιο, με ισοκατανομημένο το ποσοστό αγοριών και κοριτσιών.

Περιγραφή της διαδικασίας: Προκειμένου να τηρηθούν οι απαιτούμενες θεσμικές υποχρεώσεις, ζητήθηκε άδεια από τους διευθυντές των συγκεκριμένων σχολικών μονάδων καθώς και από τους γονείς των μαθητών, ώστε να εξασφαλιστεί η συγκατάθεσή τους στη συμμετοχή των παιδιών στην όλη διαδικασία. Πράγματι με πρωτοβουλία των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών και αφού οι ίδιοι αποφάσισαν ποια διδακτικά αντικείμενα θα φέρουν στο νέο εκπαιδευτικό περιβάλλον, δημιουργήθηκε για κάθε τμήμα και μάθημα (π.χ. Β2 Γυμνασίου στο μάθημα της Γλώσσας) μια κλειστή ομάδα στο Facebook με διαχειριστή/στρια τον/την εκπαιδευτικό που δίδασκε το μάθημα. Στην ομάδα αυτή ο/η εκπαιδευτικός ενέταξε όλους τους μαθητές και μαθήτριες της τάξης, και μόνο αυτούς, μετά από τη σχετική άδεια των γονέων τους. Για όσους μαθητές του Γυμνασίου (περίπου 8%) δεν είχαν προφίλ στο Facebook, ο/η εκπαιδευτικός έφτιαξε ένα προφίλ για κάθε τέτοιο μαθητή, με κωδικό όνομα και μετά από έγκριση των γονέων του. Κατά τη διάρκεια της εφαρμογής, όταν χρειάστηκε να χρησιμοποιηθεί το κινητό μέσα στην τάξη, αυτό έγινε με επίβλεψη του/της εκπαιδευτικού και μετά από τις αντίστοιχες επίσης άδειες. Ωστόσο αυτό δεν ήταν ο κανόνας, γιατί στις συγκεκριμένες σχολικές μονάδες τα εργαστήρια πληροφορικής αλλά και τα tablet που είχαν δοθεί στους μαθητές του Γυμνασίου υποστήριξαν ικανοποιητικά τις ανάγκες του μαθήματος.

Από την αρχή της σχολικής χρονιάς και μετά από τις συζητήσεις που προηγήθηκαν, έγινε συζήτηση της σχολικής συμβούλου με τον κάθε εκπαιδευτικό σχετικά

με το πώς θα σχεδιάσει τις διδασκαλίες του. Συγκεκριμένα τέθηκαν στόχοι (γνωστικοί, παιδαγωγικοί, κοινωνικοσυναισθηματικοί) για κάθε τμήμα και μάθημα από τον εκπαιδευτικό και συζητήθηκαν τρόποι για το πώς το Facebook θα μπορούσε να υποστηρίξει την εκπλήρωση αυτών των στόχων. Το αρχικό κίνητρο των εκπαιδευτικών ήταν να αυξήσουν το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των μαθητών τους στη μαθησιακή διαδικασία και θεωρούσαν ότι αρκεί ένα οικείο για τους μαθητές, ευχάριστο και ευέλικτο εργαλείο για να εξασφαλιστεί αυτό. Κατά τον σχεδιασμό και τον προγραμματισμό των διδασκαλιών και πριν το ξεκίνημα των μαθημάτων, έγινε φανερό πως έπρεπε να τεθούν σαφέστεροι, πιο συγκεκριμένοι στόχοι, εστιασμένοι στις γνωστικές αλλά και τις συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες του κάθε τμήματος και να εξειδικευτεί το πώς το Facebook θα μπορούσε να υποστηρίξει την κάλυψη, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, των αναγκών αυτών. Για παράδειγμα σε τμήμα με πολύ χαμηλή συμμετοχή των μαθητών στο μάθημα και εξίσου χαμηλές επιδόσεις, τέθηκε ο στόχος της αύξησης της συμμετοχής και των επιδόσεων μέσα από ελκυστικό υλικό που αναρτήθηκε στην ομάδα του τμήματος στο Facebook και το οποίο καλούνταν οι μαθητές να σχολιάσουν και να επεξεργαστούν. Τέθηκαν επίσης στόχοι που είχαν να κάνουν με τη μείωση των συγκρούσεων μέσα σε μια σχολική τάξη, με τη μη έκφραση συναισθημάτων, ή με σημαντικές δυσκολίες γραπτής έκφρασης στη γλώσσα.

Πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι η αξιοποίηση του Facebook ως διδακτικού περιβάλλοντος δεν σήμαινε ότι οι υπόλοιπες σύγχρονες, ψηφιακές ή και πιο παραδοσιακές διδακτικές τεχνικές μπήκαν σε αχρησία, υποτιμήθηκαν ή ακυρώθηκαν. Πολλές από αυτές χρησιμοποιήθηκαν παράλληλα, όπου εκτιμήθηκε ότι μπορούσαν να συντελέσουν στην εκπλήρωση του διδακτικού στόχου καλύτερα, αποτελεσματικότερα ή απλώς διαφορετικά από το Facebook. Η αξιοποίησή του δηλαδή δεν σήμαινε ότι όλες οι διεργασίες του μαθήματος «πέρασαν» μέσω αυτού, αλλά ότι ένα μέρος του μαθήματος έγινε πλέον αλλιώς, μέσα σε ένα ψηφιακό περιβάλλον που μέχρι τότε είχε άλλο τρόπο χρήσης.

Το ερευνητικό υλικό: Καθ' όλη τη διάρκεια του έτους υπήρχε τακτική επικοινωνία ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και τη σχολική σύμβουλο ώστε να επιλύονται προβλήματα, να ανταλλάσσεται εμπειρία και καλές πρακτικές και να αναπροσαρμόζεται ο σχεδιασμός όπου χρειαζόταν. Η ίδια παρακολουθούσε συστηματικά όλες τις αναρτήσεις και τα σχόλια που λάμβαναν χώρα σε κάθε ομάδα-τάξη στο Facebook. Από τους εκπαιδευτικούς ζητήθηκε να καταγράφουν παρατηρήσεις μετά το τέλος κάθε διδασκαλίας τους, σημειώνοντας προβλήματα που δημιουργήθηκαν, πράγματα που τους έκαναν θετική ή αρνητική εντύπωση, αλλαγές στη

συμπεριφορά των παιδιών, αλλαγές στις σχέσεις και στις επιδόσεις και γενικά ό,τι κατά τη γνώμη τους θεωρούσαν ότι ενδεχομένως συνδέεται με τη διδακτική αλλαγή που οι ίδιοι έφεραν στην τάξη.

Επίσης δόθηκαν σε κάθε εκπαιδευτικό δύο πίνακες για συμπλήρωση, οι οποίοι επισυνάπτονται στο παράρτημα. Ο ένας αναφέρεται σε ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία που αφορούσαν τη δραστηριότητα των μαθητών για όλο το έτος και ο άλλος αναφέρεται σε ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία που αφορούσαν τη δραστηριότητα του ίδιου του εκπαιδευτικού για όλο το έτος. Οι πίνακες αυτοί δεν συμπληρώθηκαν μέχρι τέλους, καθώς όλοι οι εκπαιδευτικοί δήλωσαν ότι η συγκέντρωση τόσων πολλών ποσοτικών στοιχείων για όλους τους εμπλεκόμενους για όλη τη χρονιά και με τόσες λεπτομέρειες απαιτούσε πολύ χρόνο και κόπο, που θα έπρεπε να αντληθεί από τον χρόνο προετοιμασίας των μαθημάτων και αυτό θα απέβαινε σε βάρος της ποιότητας της διδασκαλίας.

Στο τέλος της σχολικής χρονιάς οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν από τη σχολική σύμβουλο να μεταφέρουν την εμπειρία τους μέσω του υλικού που συγκέντρωσαν από τις παρατηρήσεις τους. Επίσης πάρθηκε από τον/την κάθε εκπαιδευτικό μια ημιδομημένη συνέντευξη, οι ενδεικτικές ερωτήσεις της οποίας επισυνάπτονται επίσης στο παράρτημα.

Το υλικό των τεσσάρων αυτών συνεντεύξεων, το υλικό της παρατήρησης των εκπαιδευτικών καθώς και όλο το αναρτημένο περιεχόμενο των ομάδων στο Facebook, αποτελούν τα δεδομένα της έρευνας, των οποίων η επεξεργασία οδήγησε στα αποτελέσματα που παρουσιάζονται και σχολιάζονται παρακάτω.

Παρουσίαση και σχολιασμός των αποτελεσμάτων

Η παρουσίαση και ο σχολιασμός των αποτελεσμάτων γίνεται με βάση τους άξονες του ερευνητικού ερωτήματος που αναφέρθηκαν παραπάνω και πιο συγκεκριμένα τις επιδράσεις του όλου εγχειρήματος:

1. στην εμπλοκή των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία
2. στη γνωστική τους ανάπτυξη
3. στις συναισθηματικές και κοινωνικές σχέσεις της σχολικής τάξης
4. στην κουλτούρα της σχολικής κοινότητας γενικότερα

Ο τελευταίος άξονας δεν υπήρχε εξ αρχής στο ερευνητικό ερώτημα, αναδείχθηκε κατά την επεξεργασία των δεδομένων, στο πλαίσιο της οποίας προέκυψαν αρκε-

τά σοβαρά ευρήματα που αναφέρονταν στη σχολική κοινότητα συνολικά. Για τον λόγο αυτό θεωρήθηκε σημαντικό να περιληφθεί στον σχολιασμό των αποτελεσμάτων. Επισημαίνεται επίσης ότι κατά την παρουσίαση και τον σχολιασμό των αποτελεσμάτων και για την οικονομία της εργασίας χρησιμοποιούμε τον όρο «ο εκπαιδευτικός» και «ο μαθητής» ανεξαρτήτως φύλου.

1. Η εμπλοκή των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία

Παρόλο που οι περισσότεροι μαθητές του δείγματος (σε ποσοστό περίπου 90%) είχαν προφίλ στο Facebook και παρόλο που, ακριβώς εξ αιτίας αυτού, οι εκπαιδευτικοί θεωρούσαν αυτονόητη, δεδομένη και προσδοκώμενη την «ενθουσιώδη» συμμετοχή των μαθητών στο διδακτικό αυτό πείραμα, τα πράγματα δεν ήταν ακριβώς έτσι.

«Τους έβαλα μόνη μου στην ομάδα, χωρίς να τους ρωτήσω, είπα να πειραματιστώ, τι στο καλό, Γ Γυμνασίου είναι, μετά έβαλα και Β Γυμνασίου, και τους έβαλα μόνη μου πάλι, “α, τι ωραία παρέα” κλπ, “θα επικοινωνούμε” κλπ, τέτοια τους είπα, “εντάξει” είπαν, κάπως ξαφνιάστηκαν, ούτε πολυρώτησαν...» λέει μία εκπαιδευτικός περιγράφοντας το ξεκίνημα της διαδικασίας και συνεχίζει κάποιος άλλος: *«Δεν αντέδρασαν καθόλου, αλλά ούτε και απορίες είχαν, είδα μια παγωμάρα μόλις τους το είπα και μετά τους λέω θα βάζουμε και φωτογραφίες, το είπα επειδή εγώ ασχολούμαι με τη φωτογραφία και είπα να ξεκινήσω από κει, είχα και υλικό για διάφορα θέματα από το flickr, λέω θα τους αρέσει...»*

Υπήρξε λοιπόν μια δυσκολία η οποία εκφράστηκε όχι μόνο από τη λεγόμενη από τους εκπαιδευτικούς «παγωμάρα» αλλά και από μια σχετική καθυστέρηση στη συγκρότηση των κλειστών ομάδων-τάξεων στο Facebook με διαχειριστή τον εκπαιδευτικό, ο οποίος αρχικά κάλεσε τους μαθητές να εγγραφούν μόνοι τους. Αλλά τελικά *«το πράγμα καθυστερούσε, μπίτε γραφτείτε, κάθε μέρα τους έλεγα εγώ, τη μια “αχ το ξέχασα”, την άλλη “καλά πώς κάνετε έτσι”, αγανάκτησα κι εγώ και πήγα και τους έγραψα μόνη μου. Όσους ήξερα τα προφίλ τους δηλαδή να ξεκινήσουμε και μετά αυτοί βάλανε και τους άλλους».*

Και συμπληρώνει άλλος *«είπα στην αρχή να οργανώσω τα παιδιά που ενδιαφέρονται, να ξεκινήσω κάπως, νόμιζα ότι επειδή όλοι στο Facebook είναι, ότι θα είναι εύκολο, αυτοί είναι πριν από μένα, εγώ ενάμιση χρόνο έχω μόνο, κι όμως εγώ τους έγραψα τελικά στην ομάδα, δεν ξέρανε λέει».*

Ούτε λοιπόν θερμή υποδοχή υπήρξε εκ μέρους των μαθητών ούτε και εύκολη ήταν η οργάνωσή τους σε ομάδα στην πλατφόρμα. Κατά τη γνώμη μας αυτό σχετίζεται ενδεχομένως με κάποιον ή κάποιους από τους παρακάτω λόγους:

- Η απόφαση της διδακτικής αλλαγής πάρθηκε αποκλειστικά από τους εκπαιδευτικούς χωρίς να έχει γίνει προεργασία στην τάξη, χωρίς να προηγηθεί καμιά συζήτηση με τους μαθητές και χωρίς να δοθεί η ευκαιρία να ακουστούν προβληματισμοί των μαθητών που θα λαμβάνονταν υπόψη και θα έκαναν ηπιότερη και λιγότερο αιφνίδια την αλλαγή. Αυτό έγινε κυρίως στο Γυμνάσιο, ενώ αντίθετα στο ΕΠΑΛ όπου η ιδέα συζητήθηκε στο πλαίσιο της καλύτερης προετοιμασίας για την υλοποίηση ενός project, οι αντιδράσεις ήταν θετικές χωρίς δυσκολίες.
- Οι μαθητές γνωρίζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, εν προκειμένω το Facebook, ως «χώρο» όπου εμπλέκονται στην προσωπική τους ζωή, ιδιωτικά και όχι ως μέλη κοινότητας, και κυρίως ως έναν «χώρο» ελευθερίας, όπου οι ίδιοι επιλέγουν πότε, με ποιους και πώς θα επικοινωνούν, τι θα διαβάζουν, τι θα αναρτούν κλπ. Το γεγονός ότι το μέσον της ποθητής εφηβικής ελευθερίας μετατρέπεται ξαφνικά σε υποχρεωτικό εξάρτημα του σχολικού πλαισίου αιφνιδιάζει τους μαθητές, και τους κάνει αμήχανους μπροστά στη χρήση του –στην πραγματικότητα ακυρώνει στα μάτια τους το μέσον και τα προνόμια που τους εξασφαλίζει.
- Είναι προφανές ότι οι μαθητές δεν είναι εύκολο να ξεφύγουν από το βαρετό, τυποποιημένο, παραδοσιακό, δασκαλοκεντρικό, μονοκατευθυνόμενο, χωρίς αυτορρύθμιση μοντέλο σχολείου που έχουν ως αναπαράσταση. Κάθε τι που ανατρέπει το χρονίως δεδομένο ως σχολικό περιβάλλον, ακόμα κι αν αποτελεί ευχή, δεν είναι εύκολα ούτε γρήγορα αποδεκτό όταν γίνεται πράξη, γιατί ανατρέπει την παγιωμένη, οικεία, σχολική καθημερινότητα του εκπαιδευτικού συστήματος. Η αντίδραση δηλαδή των εκπαιδευτικών στη σχολική αλλαγή που κατά τον Fullan (2015) είναι ο βασικότερος λόγος της αποτυχίας των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, αφορά και τους μαθητές και ίσως εν τέλει και όλη τη σχολική κοινότητα.

Ωστόσο στην πορεία της εφαρμογής και όσο η χρήση του Facebook ως εκπαιδευτικού περιβάλλοντος και εργαλείου παγιωνόταν για τα μαθήματα των εμπλεκόμενων εκπαιδευτικών, οι δυσκολίες αμβλύνθηκαν και η συμμετοχή των μαθητών στο περιβάλλον μάθησης όπως και η εμπλοκή τους σε ό,τι ζητιόταν αυξήθηκε αισθητά, υπερβαίνοντας τα πάγια ποσοστά συμμετοχής που υπήρχαν καταγεγραμμένα σε κάθε τάξη όσο λειτουργούσε με τον παραδοσιακό τρόπο, και τα οποία καλύπτονταν σχεδόν αποκλειστικά από τους μαθητές υψηλών επιδόσεων και από κάποιους λίγους με συγκυριακό ενδιαφέρον για το αντικείμενο.

Λέει τώρα ένας εκπαιδευτικός: *«Με το Facebook έχεις πιο απτά αποτελέσματα ρε*

παιδί μου, πιο μετρήσιμα, πιο συγκεκριμένα, ξέρεις πάνω κάτω -όχι πάνω κάτω- ξέρεις τι έκανε ο καθένας, το βλέπεις όλο εκεί». Και συνεχίζει κάποιος άλλος: «Με το Facebook πιάνεις στη φάκα και εμπλέκεις ακόμα κι αυτούς που κάνουν περαντζάδα, π.χ. θα μπει να δει μια ανάρτηση για ΑΜΕΑ, για εκδηλώσεις που τον ενδιαφέρουν κλπ., αλλά κάπου θα μπει και θα κάτσει, δεν υπάρχει περίπτωση, αλλά εκεί που θα κάτσει λες θα ρίξει και μια ματιά στα του μαθήματος. (...) Μμμ, ναι, όχι, δεν είμαι σίγουρος ότι και like που θα κάνει τα έχει δει, τα έχει διαβάσει, αλλά δεν είναι καλύτερο από το τίποτα; Στην τάξη ή που θα κοιμάται ή που άλλος θα κοιτάει απ' το παράθυρο, στο σπίτι τρέχα γύρευε τι κάνουν, τώρα εδώ έχω τουλάχιστον ένα ίχνος, μια συμμετοχή».

Υπήρξαν όμως και αρκετά και ενδιαφέροντα παραδείγματα ενεργού εμπλοκής των μαθητών με την ευκαιρία του νέου περιβάλλοντος: «Είχα τετραδιάκι με παραγγελίες των μαθητών π.χ. για κάτι που σχολιάστηκε στο σχολείο π.χ. μπούρκα, π.χ. θέση της γυναίκας στην Ασία, ζητούν να μάθουν μέσω Facebook αναρτήσεων, δηλαδή μου στέλνουν μηνύματα στο Facebook να τους βάλω υλικό στην ομάδα για το τάδε θέμα που το είπαμε στην τάξη και δεν είχαμε χρόνο για πολλά πολλά, αλλά φαντάσου ότι έχω αυτό το τετράδιο στην τσάντα μου, αυτό που είπαμε να γράφουμε κάθε μέρα τι γίνεται, και τα γράφω εκεί να μην ξεχάσω τις παραγγελίες τους. (...) Ε, ναι, μπορούσα να το έχω και στον υπολογιστή μου, αλλά στο τετραδιάκι είναι πιο εύκολο για μένα».

Και ένας άλλος εκπαιδευτικός που είναι και γονέας μαθητή που συμμετείχε: «Στο Facebook ανταποκρίνονται αρκετά. Όλα; Ε, όχι όλα τα παιδιά, αλλά τα πολλά, τα πιο πολλά, καμία σχέση με πριν. Ο δικός μου (ενν. γιος), δεινός χρήστης του υπολογιστή, όλη μέρα ήταν πριν για χαλάρωση λέει στο Facebook κι έκανε και chat και τις πολλές ώρες παιχνίδια, φέτος μόνο Σ/Κ τα παιχνίδια. Έβρισκε τώρα φέτος αφορμή την ομάδα και έμπαινε μέσα στην εβδομάδα, έκανε τις ασκήσεις του, που πριν χρυσό τον έκανα για να κάνει έστω κάτι, κι έκανε και λίγο chat».

Παρατηρήθηκε επίσης με βάση τα ημερολόγια καταγραφής των εκπαιδευτικών και αισθητή αύξηση της πρωτοβουλίας που έπαιρναν μαθητές σχετικά με θέματα οργάνωσης και ελέγχου του μαθήματος, καθώς και περισσότερες ευκαιρίες για ομαδικές ψηφιακές δραστηριότητες. Υπάρχουν δηλαδή και άλλα ενδιαφέροντα θετικά δείγματα ενεργού εμπλοκής των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία, τα οποία όμως επειδή συνδέονται άμεσα με τη γνωστική ανάπτυξη των μαθητών παρουσιάζονται και σχολιάζονται αμέσως παρακάτω.

2. Οι γνωστικές επιδράσεις

Πριν σχολιάσουμε τις γνωστικές επιδράσεις στους μαθητές, θα αναφερθούμε στην ποιοτική αλλαγή του τρόπου εργασίας του εκπαιδευτικού και προετοιμασίας και υποστήριξης του μαθήματος, γιατί αποτελούν συστατικό στοιχείο της εκπαιδευτικής πρότασης που ερευνήσαμε. Οι εθελοντές εκπαιδευτικοί που ενεπλάκησαν προετοίμασαν υλικό ήδη από το καλοκαίρι για το μάθημα που θα δίδασκαν με αυτόν τον τρόπο. Αναζήτησαν πηγές, χρησιμοποίησαν βίντεο και εικόνες που εκτίμησαν ότι θα ήταν ελκυστικά για τους μαθητές τους και γενικά προσάρμοσαν ό,τι είχαν μέχρι τότε ως εκπαιδευτικό υλικό για το συγκεκριμένο μάθημα. Κυρίως προσάρμοσαν το είδος και το περιεχόμενο των ασκήσεων ώστε να εμπεριέχουν περισσότερο ερωτήματα που απαιτούσαν διερεύνηση, σκέψη και κριτική τοποθέτηση και λιγότερο απλή αναπαραγωγή στοιχείων του διδακτικού εγχειριδίου. Στόχευσαν στην ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος των μαθητών μέσω της αξιοποίησης των δυνατοτήτων του μέσου και κυρίως επένδυσαν στην αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών και των ομάδων για να δημιουργήσουν νέου τύπου ευκαιρίες μάθησης.

«Ο προσωπικός πλούτος που αποκτάς ως εκπαιδευτικός και το να μπορώ να οργανώνω τη δουλειά μου, είναι το μεγαλύτερο κέρδος που είχα από αυτήν την ιστορία. Ξέρεις ότι και εγώ ο ίδιος είδα αλλιώς το μάθημά μου; Βρήκα πράγματα που ούτε φανταζόμουν ότι υπήρχαν, έπαθα πλάκα. Έστυψα το κεφάλι μου, έγινα καινούργιος, γιατί στην αρχή δεν ήξερα και πώς ακριβώς θα το πάμε» λέει ένας από τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς, και ένας άλλος συμπληρώνει: *«Όταν έψαχνα υλικό για ανακεφαλαιωτικές ασκήσεις για το διαγώνισμα νόμιζα ότι είχα να ανέβω βουνό. Λοιπόν σε πληροφορώ ότι σε αυτό το διαγώνισμα σκίσανε, έπαθα πλάκα, πρώτη φορά, όλοι κάτι γράψανε, δεν ξέρω αν έχει σχέση που ήταν για τον Καββαδία που τους αρέσει, αλλά τέλος πάντων... ναι, δεν ξέρω μπορεί να διάλεξε τον Καββαδία για να μην δυσκολευτώ να βρω υλικό. Πέρσι ας πούμε οι ίδιοι αυτοί τίποτα δεν γράφανε».*

Κάποιοι από τους εκπαιδευτικούς, ενδεχομένως από ένα είδος φόβου μπροστά στην αποκλειστική χρήση του Facebook αλλά ίσως και επιδιώκοντας μια πιο ήπια μετάβαση στον προτεινόμενο τρόπο διδασκαλίας, επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν παράλληλα και το email αλλά και άλλα ψηφιακά περιβάλλοντα του Web 2.0, περισσότερο «νομιμοποιημένα» στο σχολικό περιβάλλον, όπως π.χ. τα blog και τα wiki.

«Εγώ το πήγα παράλληλα, τα συνδύασα. Πειράζει; Το καλό σε σχέση με το blog είναι βρε παιδί μου ότι έχει μια σοβαρότητα, δεν μπορεί να σου πει και κανένας τίποτα, σου παρέχει ασφάλεια, αυτάρκεια, τα βάζεις από την αρχή όλα εκεί και ησυχάζεις, το κράτησα ξέρεις εγώ στην αρχή και μέχρι το τέλος δηλαδή, αφού το είχα εκεί το υλικό έτσι κι αλλιώς από πριν, αλλά

το Facebook έχει αμεσότητα. Τι να λέμε τώρα, ο μαθητής στο Facebook θέλει να πάει».

Το βασικότερο είναι ότι κλήθηκαν οι μαθητές σε κάθε διδακτική ενότητα να σχολιάσουν το υλικό που αναρτούσε ο εκπαιδευτικός, να εκφράσουν απορίες και τοποθετήσεις σχετικά με αυτό, να επιμείνουν σε ό,τι τους ήταν ενδιαφέρον. Ήδη από μελέτη ερευνών (Voionta & Anraamidou 2018) προκύπτει ότι το Facebook μπορεί να γίνει ένα πολύ δυναμικό μέσο για την επίτευξη εκπαιδευτικών στόχων και να υποστηρίξει τους μαθητές στην ανάπτυξη κρίσιμων ικανοτήτων όπως η ανάπτυξη κειμένου, η δικτύωση, η συνεργασία και η συνύπαρξη σε μαθησιακές κοινότητες.

Είχαν λοιπόν οι μαθητές το δικαίωμα ή και την υποχρέωση ανάλογα με το θέμα, να αναρτήσουν και οι ίδιοι υλικό σχετικό με το αντικείμενο της ημέρας. Φυσικά μπορούσαν να αντιδράσουν κάτω από κάθε ανάρτηση άλλων αλλά και κάτω από κάθε σχόλιο, το οποίο μπορούσε επίσης να εγείρει με πρωτοβουλία τους ή με παρακίνηση του εκπαιδευτικού μια καινούργια συζήτηση. Πολύ σημαντικό μέρος των σχολίων είχαν, όχι γνωστικό αλλά συναισθηματικό χαρακτήρα, και πολλές φορές έπαιζαν ρόλο υποστηρικτικό και ενισχυτικό για μαθητές που μέχρι τότε απείχαν ή είχαν χαμηλές επιδόσεις.

«Ρε φίλε πρώτη φορά έζησα την ιστορία αντί να τη μάθω», είπε ένας μαθητής σε άλλον, αναφερόμενος στο μάθημα της ιστορίας που διδάχθηκε μέσω του Facebook, όπως μας μετέφερε ο εκπαιδευτικός του. Και ένας άλλος εκπαιδευτικός συνεχίζει: «Τους άρεσε πάρα πολύ όταν τους έλεγα να βρουν οι ίδιοι να βάλουν κάτι ή να γράψουν ένα ποστ. Πάντα για κάτι συγκεκριμένο εννοείται. Ή όταν τους έδινα εγώ υλικό και τους ζητούσα να διαλέξουν τι τους αρέσει και να βάλει ο καθένας αυτό που του αρέσει. Με κάποιο τρόπο δηλαδή να κάνουν μια αξιολόγηση του υλικού. Τους έπιανε όρεξη και ενθουσιασμός, κάπως να νοιώσουν ότι αυτό είναι κάτι δικό τους. Έλα όμως που από τον ενθουσιασμό μέχρι να το ανεβάσουν κάτι γινόταν. Όλοι θέλανε, αλλά λίγοι ανεβάζανε. Γιατί; Δεν ξέρω γιατί. Νομίζω ότι κάποιοι ντρέπονται, άλλοι δεν έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους, τι να πω. Σου λέει "μέσα στην τάξη άμα πω και καμιά κοτσάνα, άντε θα γελάσουν, μετά θα ξεχαστεί, ενώ εδώ ότι γράψω θα μείνει". Και δεν τολμούσαν πολλοί» αναφέρει στη συνέντευξή του κάποιος από τους εκπαιδευτικούς, και στο ίδιο πνεύμα κινούνται όλοι.

Πράγματι η ικανότητα στην ανάπτυξη κειμένου επισημαίνεται σε αρκετές έρευνες ως το σημαντικό γνωστικό κέρδος (βλ. ενδεικτικά Syafrizal κ.α. 2020). Αλλά τι είναι αυτό που δυσχεραίνει την ολοκλήρωση της διαδικασίας της ενεργού γνωστικής εμπλοκής των μαθητών στο νέο περιβάλλον; Ίσως η διευρυμένη ισχύς των στερεότυπων της συμβατικής τάξης, όπως π.χ. ότι οι σωστές απαντήσεις δίνονται μόνο από τους μαθητές υψηλών επιδόσεων ή ότι η αποχή και η σιωπή είναι μια ασφαλής οδός διαφυγής από την προσοχή του δασκάλου ή ακόμα ο φόβος της

έκθεσης στην κριτική του δασκάλου και της ομάδας ή ακόμα περισσότερο η ανυπαρξία διαδικασιών διαλόγου και debate στην παραδοσιακή τάξη της μιας και μοναδικής αλήθειας. Το βέβαιο είναι ότι υπάρχει πολύς δρόμος ακόμα μέχρι το εκπαιδευτικό σύστημα να «αποδεχτεί» ότι ο διάλογος και η συζήτηση δεν «καθυστερούν την ύλη» αλλά αντιθέτως υποστηρίζουν την κριτική της προσέγγιση και μέχρι οι μαθητές να εκπαιδευτούν να ασκούν το δικαίωμα της έκφρασης γνώμης και της κριτικής, αλλά η εμπειρία δείχνει ότι όπου υπήρξε μια τέτοια διαδικασία τα οφέλη ήταν πολλαπλά όχι μόνο για τους μαθητές ξεχωριστά αλλά και για την ομάδα.

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από τις καταγραφές και τις συνεντεύξεις όλων των εκπαιδευτικών είναι η διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των μαθητών ανάλογα με την επίδοση. Ήδη από τον αρχικό μας σχεδιασμό και προκειμένου να αποφύγουμε δυσαρέσκειες γονέων και παιδιών λόγω ανυπαρξίας ή μη σταθερής σύνδεσης στο διαδίκτυο (το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας στο Facebook γινόταν στο σπίτι), χρησιμοποιήθηκε παράλληλα και email για τη διακίνηση του κάθε είδους υλικού που ανέβαινε στο Facebook. Παρατηρήθηκε λοιπόν ότι πολλοί μαθητές υψηλών επιδόσεων έπαιρναν το υλικό μόνο από το email και έμπαιναν στο Facebook μόνο αν ήταν υποχρεωτικό για κάποια εργασία. *«Τα πολύ διαβαστερά διάβάζαν από το μέιλ, κι ενώ τους έλεγα “βρε μην παίρνετε μόνο πληροφορίες από κάποιο λήμμα wikipedia, αλλά φτιάξτε π.χ. ένα δικό σας πράγμα που θα το αναρτήσετε, όχι το λήμμα” τίποτα αυτά, σαν να θύμωναν κιόλας. Ενώ με τα άλλα, τους μαθητές που δεν κάνουν τίποτα ως τώρα, με βαθμούς ενντώ, αυτό δούλεψε πάρα πολύ, οι πιο δραστήριοι ήταν αυτοί, ειδικά άμα τους έκανες και κανένα ουάου σχόλιο».*

Η επιβράβευση των μαθητών χαμηλότερων επιδόσεων ειδικά σε ένα δημόσιο πλαίσιο λειτουργεί θετικά και υποστηρικτικά, ενώ οι μαθητές υψηλών επιδόσεων, έχοντας εξασφαλίσει από χρόνια την επιβράβευση και την αποδοχή, επιλέγουν να μην εμπλακούν σε διαδικασίες που αναστατώνουν τη σχολική τους ρουτίνα και απειλούν την ασφάλεια του τρόπου με τον οποίο έχουν μάθει να μαθαίνουν.

Η χρήση της ελληνικής γλώσσας και όχι των greeklish ήταν δέσμευση για τους μαθητές. *«Μου έκανε εντύπωση, που μια που το 'παμε και μια που έγινε. Κανένα παιδί δεν ξανάγραψε greeklish. Μόνο ένα ξεχάστηκε μια φορά και του όρμησαν οι άλλοι με σχόλια “αφού είπε η κυρία ...” . Αυτό όμως που με εντυπωσίασε είναι ότι αυτό επεκτάθηκε και στον τοίχο τους. Ενντώ στα προσωπικά τους προφίλ δεν ξανάγραψε κανένα greeklish, πάθαμε πλάκα όταν το καταλάβαμε αυτό. Και δεν ξέρουμε πώς έγινε, αν συνεννοήθηκαν, αλλά δεν νομίζω».* Αυτό θεωρήσαμε ότι ήταν μια ενδιαφέρουσα μεταβολή που ωστόσο δεν γνωρίζουμε αν είχε και ευρύτερες συνέπειες π.χ. σωστότερη χρήση της γλώσσας, ανάπτυξη λεξιλογίου κλπ.

Τέλος αξίζει ίσως να ειπωθεί ότι πέραν του ότι οι μαθητές κατανόησαν την επικοινωνιακή χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ανέπτυξαν επίσης και κάποιες μεταγνωστικές δεξιότητες, δηλαδή απέκτησαν την ικανότητα να παρακολουθούν το πώς οι ίδιοι λειτουργούν γνωσιακά κατά τη μαθησιακή τους πορεία. «Υπάρχουν κάποια παιδιά», λέει ένας εκπαιδευτικός, «που σου λένε “εγώ κύριε προτιμώ να τα ακούω σε *video* αυτά που μας λέτε, να τα βάζετε όλα έτσι”, άλλος που σου λέει “εγώ διαβάζοντας τα σχόλια μπορώ τώρα να καταλάβω τι γίνεται και μπορώ να κάνω και ένα δικό μου σχόλιο”, κι άλλα πολλά τέτοια, δηλαδή βλέπεις πολλές διαφορές στο πώς βοηθιέται κάθε παιδί, αλλά δυστυχώς δεν μπορείς να τους ικανοποιήσεις όλους κι έτσι πάλι ό,τι μπορούμε θα κάνουμε». Το όφελος εδώ είναι ότι η γνώση του τι διευκολύνει και τι δυσκολεύει τον καθένα στη μάθηση είναι ένα πρακτικό εφόδιο για να μαθαίνει ο ίδιος πιο αποτελεσματικά. Ωστόσο η ανάγκη για εξατομικευμένη διδασκαλία και μάθηση είναι και στα σύγχρονα περιβάλλοντα εξίσου ή και περισσότερο αναγκαία.

3. Οι συναισθηματικές και κοινωνικές επιδράσεις

Ο τρόπος διαμόρφωσης και λειτουργίας της πλατφόρμας του Facebook όχι μόνο επιτρέπει τις συναισθηματικές αλληλεπιδράσεις αλλά στην πραγματικότητα προτρέπει τους χρήστες σε αυτές, παρέχοντάς τους αντίστοιχα σύμβολα, emojis και κυρίως ευκαιρίες για να εκφραστούν. Η αρχική αμηχανία των μαθητών στο νέο μαθησιακό περιβάλλον αλλά και ταυτόχρονα η κατάχρηση που έγινε σε ορισμένες περιπτώσεις, αντικαταστάθηκαν στην πορεία από μια ισορροπημένη ως προς την ποιότητα ανταλλαγή συναισθηματικών μηνυμάτων και σχολίων. Πολλά από αυτά ήταν επαινετικά, υποστηρικτικά μεταξύ των μαθητών, εμπνευστικά και άλλα (λιγότερα) χαρακτηρίζονταν από χιούμορ. Για παράδειγμα συνηθισμένα ήταν τα μηνύματα του τύπου «*ουάου τέλειο αυτό που ανέβασες ρεεεε*», που ενώ δεν νομιμοποιείται να ειπωθεί στην συμβατική τάξη, τώρα είναι αυτό που ενισχύει την αυτοπεποίθηση, την αυτοεικόνα και εν μέρει την αυτογνωσία των μαθητών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν σχόλια που απευθύνονταν προς τον εκπαιδευτικό, δηλωτικά θαυμασμού, αποδοχής και αγάπης. Ειδικά στο ΕΠΑΛ δεν υπήρχαν παρά ελάχιστα σχόλια μεταξύ των μαθητών, ενώ στο μεγαλύτερο μέρος τους απευθύνονταν προς τον εκπαιδευτικό, επικροτώντας τις προτάσεις, τις παροτρύνσεις και τις ιδέες του, σαν ξαφνικά να άνοιξε ένας δρόμος επικοινωνίας των εφήβων με τον εκπαιδευτικό που τώρα ήταν πολύ πιο ανοικτός και ελεύθερος απ' ό,τι πριν. Σαν να απεγκλωβίστηκαν θετικά συναισθήματα που οι μαθητές δεν είχαν τρόπο να τα διεργαστούν και σαν να του ανταπέδιδαν το νοιάξιμο και τη φροντίδα που εισέ-

πραξαν από αυτόν, μέσω της «μεταφοράς» του μαθήματος στο νέο, ενδιαφέρον και ζωντανό, ψηφιακό περιβάλλον.

«Εγώ τους περίμενα πιο ζωηρούς να σου πω την αλήθεια στον τομέα αυτό... Δηλαδή ναι, περίμενα έτσι πιο μεγάλη εκφραστικότητα, πιο ζεστά ρε παιδί μου να είναι τα πράγματα», λέει ένας εκπαιδευτικός μιλώντας για τα παιδιά του Γυμνασίου. Ενδεχομένως η υποχρεωτικότητα της συμμετοχής και κατ' επέκταση μια «σχετική υποχρεωτικότητα» στη χρήση συμβόλων δηλωτικών των συναισθημάτων, δεν διευκολύνει τη χρήση τους. Οι μαθητές έχουν μάθει στα προσωπικά τους προφίλ να εκφράζονται με τον τρόπο που έχουν επιλέξει, δεν μπορεί αυτόματα αυτό να μεταφερθεί στο ίδιο μεν τυπικά αλλά με διαφορετικό θεσμικά ρόλο περιβάλλον. Επιπλέον οι έφηβοι δεν έχουν εκπαιδευτεί στο σχολικό περιβάλλον ούτε να αναγνωρίζουν αλλά ούτε και να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, πολύ περισσότερο δημόσια. Έτσι το αποτέλεσμα είναι μάλλον αναμενόμενο.

Όλοι οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί παρατήρησαν και κατέγραψαν ενίσχυση των δεσμών ανάμεσα στην ομάδα της τάξης, η οποία τώρα συγκροτείται και αποκτά ταυτότητα μέσω της ψηφιακής της ύπαρξης. Η συγκρότηση αυτή ωστόσο δεν φαίνεται να γίνεται κυρίως στη βάση του κοινού γνωστικού σκοπού, αλλά στη βάση της ανάπτυξης πιο στενών και συχνότερα εκφραζόμενων συναισθηματικών και κοινωνικών δεσμών, που είναι τώρα πλέον ουσιαστικό συστατικό στοιχείο του νέου μαθησιακού περιβάλλοντος. Οι μαθητές φαίνεται να αναγνωρίζουν ότι βρίσκονται σε ένα περιβάλλον όπου υποστηρίζονται περισσότερο στη μάθηση απ' ό,τι στο παραδοσιακό. *«Αισθάνονται ότι δεν περνούν απαρατήρητοι, ότι δεν είναι πια αόρατοι, κάτι, κάπου θα πρέπει να γράψουν, να ποστάρουν, μπορούν να ρωτήσουν, δεν ντρέπονται ούτε βαριούνται όπως πριν, ξέρεις... Ενώ στην αρχή ήταν διστακτικοί, τώρα βλέπω ότι τους αρέσει αυτό, δεν είναι πια αόρατοι...»*, λέει ένας εκπαιδευτικός.

Και άλλος επισημαίνει ότι *«δεν ξέρω αν έχει σχέση, αλλά να σου πω κάτι, ξέρεις ότι από τότε που αρχίσαμε αυτό με το Facebook αυξήθηκε η συμμετοχή των παιδιών σε γιορτές, άρχισαν να εκφράζονται περισσότερα καλλιτεχνικά ενδιαφέροντα, ήρθε περισσότερος κόσμος στη θεατρική ομάδα, στη λέσχη ανάγνωσης, στις εκδρομές... Κι όλο το υλικό που φτιάχνουν και φωτογραφίες και βίντεο κλπ θέλουν να το ανεβάζουν στην ομάδα του μαθήματος, ε, τους αφήνω.. Αφού στην τελευταία εκδρομή, πριν πάμε έβαλα κι εγώ κείμενα και φωτογραφίες σαν μια μικρή ξενάγηση, να τα διαβάσουν, να προετοιμαστούν και τους είπα μετά θα βάλουν τις δικές τους φωτογραφίες»*.

Στο τέλος της χρονιάς οι ομάδες κατακλύστηκαν από σχόλια και μηνύματα όπως *«θα μου λείψετε»*, *«ήταν η πιο ωραία χρονιά»*, *«μακάρι να το ζήσουμε ξανά αυτό»*, μέσω των οποίων οι μαθητές εξέφρασαν τα συναισθήματά τους για τον αποχωρισμό από την ομάδα και (για τη Γ γυμνασίου ειδικά) για την αποφοίτηση από το Γυμνά-

σιο. Είναι χαρακτηριστικό ότι παρόλο που τις επόμενες χρονιές οι εκπαιδευτικοί δεν συνέχισαν σχεδιασμένα και συστηματικά να χρησιμοποιούν το ίδιο περιβάλλον στο Facebook, όλες οι ομάδες του Γυμνασίου, συνέχισαν να υπάρχουν αλλάζοντας το όνομά τους σε «Απόφοιτοι Γυμνασίου ... τάξης», διατηρώντας δεσμούς μέσω της ψηφιακής επικοινωνίας και νεότερων αναρτήσεων για τη σχολική ζωή αλλά και για θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος και –το πιο εντυπωσιακό– διατηρώντας το συμβόλαιο δέσμευσης της ομάδας σχετικά με το ύφος, τη γλώσσα κλπ.

Σχετικά με τις κοινωνικές επιδράσεις του νέου περιβάλλοντος, από την πρώτη μέρα της δημιουργίας των ομάδων στο Facebook μαθητές και εκπαιδευτικοί δεσμεύτηκαν σε ένα μικρό συμβόλαιο, που ρύθμιζε τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους και συγκεκριμένα τη γλώσσα που θα χρησιμοποιούσαν (όχι greeklish), την αποφυγή προσβλητικών, υβριστικών και ειρωνικών σχολίων, τη μη ανάρτηση ακατάλληλου για το σχολικό περιβάλλον περιεχομένου, τη μη ανάρτηση παντελώς άσχετου με το διδακτικό αντικείμενο υλικού, την αποφυγή «πολεμικής» στάσης απέναντι σε συνομιλητές που διαφωνούσαν και βεβαίως τον αυστηρό έλεγχο για την αξιοπιστία των πηγών από όπου αντλούσαν το αναρτώμενο υλικό.

«Καλά μέχρι τα Χριστούγεννα οι αναρτήσεις είχαν και πολλές σαχλαμάρες, το συζητούσαμε όμως κάθε φορά, γιατί δεν ήταν καθαρή παραβίαση του συμβολαίου, αλλά ήταν σαχλαμάρες ρε παιδί μου, τώρα πώς να ορίσεις τις σαχλαμάρες, αλλά πες πες επί της ουσίας, δηλαδή σε τι θα μας ωφελήσει αυτό το ποστ, τι μας προσφέρει, ελάτε να δούμε τι μαθαίνουμε από αυτό, πες πες λοιπόν, και μετά τα Χριστούγεννα άλλαξε η ποιότητα. Το καλύτερο όμως δεν σου το 'πα. Άλλαξαν και οι τοίχοι τους, οι δικοί τους, εννοώ τα προφίλ τους. Μετά τις γιορτές ξαφνικά, εξαφανίστηκαν τα βρωμόλογα, οι αισχρότητες κλπ.», παρατηρεί ένας από τους εκπαιδευτικούς και οι υπόλοιποι συμφωνούν, επισημαίνοντας πως είναι πολύ σημαντική η αλλαγή αυτή και στα μέλη της ομάδας ατομικά και όχι μόνο στην κουλτούρα της ομάδας.

Ωστόσο *«στο Facebook δεν έχεις ποτέ τον έλεγχο, δηλαδή μπορεί ένας μαθητής όλη μέρα να 'ναι online και να μην κάνει τίποτα, να, μου έλεγε προχθές μια μαμά ότι η κόρη της καθόταν τάχα μου για το μάθημα στο Facebook και τελικά δεν έκανε τίποτα και την πήρε χαμπάρι η μάνα της και καθόταν κι αυτή μαζί να τα κάνει. (...) Ναι, εννοείται ούτε στο blog έχεις τον έλεγχο, ούτε και στην τάξη καλά καλά που τον κοιτάς και στα μάτια, αλλά εκεί τουλάχιστον δεν μπορεί να παρασυρθεί σε άλλα»*.

Το ζήτημα του ελέγχου από τον εκπαιδευτικό της χρήσης του Facebook, δεν φαίνεται να έχει μόνο να κάνει με τη φύση του ίδιου του μέσου και τους παράπλευρους κινδύνους, αφού παρόλο που οι ομάδες ήταν κλειστές και ελεγχόμενες πάντα υπάρχει το ενδεχόμενο να γίνει χρήση άλλη από την επιδιωκόμενη. Συνδέ-

εται κατά τη γνώμη μας και με την αναπαράσταση που έχει ο εκπαιδευτικός για τον ρόλο και το επάγγελμά του και κατ' επέκταση με τον τρόπο που ο ίδιος διαχειρίζεται τη θεσμική εξουσία του. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, το ζήτημα του ελέγχου της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο περιβάλλον του Facebook ήταν εξ αρχής το βασικότερο πρόβλημα που έθεταν οι εκπαιδευτικοί. Ωστόσο τα δεδομένα αυτής της έρευνας ακύρωσαν τους αρχικούς φόβους.

Εδώ λοιπόν, οι μαθητές σε όσες περιπτώσεις παραβιάστηκε με οποιονδήποτε τρόπο το συμβόλαιο, και πριν ακόμα ο εκπαιδευτικός αντιληφθεί τι συμβαίνει, ανέλαβαν – εξαιτίας ίσως των δικαιωμάτων, των ελευθεριών που απολάμβαναν στο συγκεκριμένο μέσο αλλά και της συνευθύνης που είχαν – ρόλο ελέγχου του υλικού και διαχειρίστηκαν σωστά το πρόβλημα. Σε κάθε κατάσταση όπου μαθητές παραβίασαν τους κανόνες της ομάδας και ανάρτησαν υλικό που δεν είχε σχέση με το μάθημα ή έγραψαν σε greeklish ή χρησιμοποίησαν εκφράσεις ακατάλληλες για σχολικό περιβάλλον ή ανάρτησαν κομματικές ανακοινώσεις, οι υπόλοιποι μαθητές παρενέβησαν και επανέφεραν την ομάδα σε κανονική λειτουργία. «Όπου ξέφυγε κάποιος τα ίδια τα παιδιά τον επανέφεραν στο πι και φι», δηλώνουν οι εκπαιδευτικοί. Γίνεται έτσι έλεγχος από τους ίδιους τους μαθητές που σπεύδουν να τηρήσουν το συμβόλαιο. Η ομάδα αυτορρυθμίζεται με διορθώσεις και επαναπροσδιορισμούς. Γίνεται εν τέλει ένα είδος μετάθεσης του κέντρου του ελέγχου της λειτουργίας της τάξης από τον δάσκαλο στους μαθητές, το μοντέλο γίνεται λιγότερο δασκαλοκεντρικό και οι μαθητές, παρά την αρχική τους αμηχανία, ανταποκρίνονται ικανοποιητικά στη νέα συνθήκη, αναπτύσσοντας κοινωνικές δεξιότητες συνύπαρξης και λειτουργίας σε ομάδα.

Τα παραπάνω είναι σε αντιστοιχία και με συμπεράσματα ερευνών (Voivonta & Anraamíδου 2018) σχετικά με την αποτελεσματικότητα του Facebook ως εκπαιδευτικού εργαλείου, όπου αναφέρεται ότι μέσω της αλληλεπίδρασης στην πλατφόρμα παρέχεται κοινωνική υποστήριξη και ενδυνάμωση μαθητών και εκπαιδευτικών, ενισχύεται η αυτοεικόνα, προσφέρεται συναισθηματική υποστήριξη ακόμα και μέσω της αποσυμπίεσης/εκτόνωσης αρνητικών συναισθημάτων, ενισχύεται η συνεργασία μέσω των ευκαιριών για βαθύτερη συζήτηση σε ποικίλα θέματα, και δίνεται η ευκαιρία για ανάδειξη προσωπικού προφίλ / ψηφιακής ταυτότητας και σε μαθητές και σε εκπαιδευτικούς που επιτρέπει την ανάδειξη πλευρών της προσωπικότητας και το μοίρασμα πιο προσωπικών πληροφοριών πέρα από αυτές που εκδηλώνονται στο συμβατικό περιβάλλον, οδηγώντας σε μια δύναμη λιγότερο τυπική σχέση μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων μαθητών και εκπαιδευτικών.

4. Οι επιδράσεις στην κουλτούρα της σχολικής κοινότητας

Με βάση τις καταγραφές και τις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών και παρόλο που το νέο εκπαιδευτικό περιβάλλον δεν χρησιμοποιήθηκε παρά σε μερικά μόνο μαθήματα των τάξεων, η κουλτούρα της κάθε τάξης επηρεάστηκε από την αλλαγή αλλά και επηρέασε τον ίδιο τον τρόπο εφαρμογής. «Στη Β Γυμνασίου είχα ένα τμήμα άχρουν, άσμο και άγευστο, εκεί δούλεψα στην αρχή περισσότερο με μείλ, είδα κι έπαθα να τους βάλω σιγά σιγά στην όλη κατάσταση, ενώ στη Γ ήταν πολύ φεΐσμπουκικοί, αμέσως εντάχτηκαν, κατάλαβαν, συμμετείχαν άλλο πράγμα, πολύ εκ των υστέρων οργάνωσα και το μείλ. Η Γ Γυμνασίου αμέσως σίμπαγε, ενώ η Β δεν αντιδρούσε εύκολα, πιο σαχλαμαρέ παιδιά, η κουλτούρα διαφορετική» λέει ένας από τους εκπαιδευτικούς του γυμνασίου και το ίδιο αναδείχθηκε και από την εμπειρία των υπολοίπων. Το ότι είναι ευρέως διαδεδομένη η χρήση των social media ανάμεσα στους εφήβους δεν σημαίνει ότι η εκπαιδευτική τους αξιοποίηση μπορεί και να τυποποιηθεί. Όπως κάθε διδακτική τεχνική πρέπει να συνυπολογίζει τις συνθήκες και την κουλτούρα της τάξης. Η προϋπάρχουσα κουλτούρα είναι ισχυρή και μπορεί σε μικρό ή μεγάλο βαθμό να επηρεάζεται από το μέσον και να επηρεάζει τους τρόπους αξιοποίησής του, αλλά χρειάζεται πιο μακροχρόνια εφαρμογή και άλλου είδους ερευνητική προσέγγιση για να εξαχθούν σχετικά συμπεράσματα.

Παράλληλα σημαντικές σύμφωνα με τις καταγραφές και τις συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών ήταν οι επιδράσεις της εφαρμογής στην κουλτούρα της σχολικής κοινότητας συνολικά. Οι όμιλοι θεάτρου και φιλιαναγνωσίας έγιναν πολυπληθέστεροι, κυρίως εξαιτίας μαθητών των τμημάτων όπου έγινε η εφαρμογή σε πάνω από ένα αντικείμενα. Στους ομίλους αυτούς οι μαθητές συγκρότησαν οι ίδιοι ομάδες στο Facebook, στη λογική των ομάδων των μαθημάτων αλλά χωρίς τους καθηγητές τους, τηρώντας το ίδιο συμβόλαιο λειτουργίας με τις αρχικές. Σε αυτές αναρτούσαν υλικό που αφορούσε τη δουλειά των ομίλων, είτε βιωματικό (από τις πρόβες και τις αναγνώσεις βίντεο και φωτογραφίες κλπ.) είτε άλλου τύπου με γνωστικό περιεχόμενο (π.χ. κριτικές βιβλίων και παραστάσεων, βίντεο κλπ.). «Πόσο σημαντικό είναι για τον συναισθηματικό τους κόσμο, πόσο ευχαριστούνται με το ότι μέσω της κάμερας φυλάνε τις καλές τους στιγμές, ότι θα έχουν υλικό και αναμνήσεις φυλαγμένες» επισημαίνει ένας από τους εκπαιδευτικούς.

Παράλληλα πολλοί μαθητές από άλλα τμήματα, ακόμα και κάποιοι από άλλα σχολεία, ζητούσαν να γίνουν μέλη των ομάδων των μαθημάτων, αφού μάθαιναν από τους φίλους τους ότι εκεί κάτι διαφορετικό γίνεται. Τα αιτήματα, ηλεκτρονικά και μη, τα περισσότερα από τα οποία είχαν και συναισθηματική χροιά («Μα σας υπόσχομαι ότι δεν θα ενοχλώ, ούτε θα γράφω, ούτε θα βρίζω, μόνο να γίνω μέλος και να μπαί-

νω να βλέπω τι κάνετε, οι φίλοι μου, τι λέτε εκεί, τι γράφουνε»), παρόλο που δεν έγιναν δεκτά, καθώς ο σχεδιασμός του όλου εγχειρήματος προέβλεπε κλειστές ομάδες για κάθε τμήμα και μάθημα, δημιούργησαν ωστόσο ένα θετικό κλίμα στο σχολείο και στους μαθητές και ενίσχυσαν ακόμα περισσότερο την ταυτότητα των ομάδων.

Ταυτόχρονα η ετήσια αυτή αλλαγή επέδρασε με διάφορους τρόπους και στους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς του σχολείου. Κάποιοι παρακινήθηκαν από τους μαθητές των τάξεών τους που ζήτησαν «να κάνουμε κι εμείς μάθημα με Facebook όπως οι άλλοι», αλλά δεν θέλησαν να ενταχθούν στην ομάδα των εξαρχής εμπλεκόμενων. Δίδαξαν γλώσσα, γεωγραφία και λογοτεχνία. Ωστόσο επειδή δεν μπήκαν σε διαδικασίες συμβολαίου με τους μαθητές, τα πράγματα ως προς το περιεχόμενο των αναρτήσεων των μαθητών ξέφυγαν και ο εκπαιδευτικός αναγκαζόταν να τα σβήνει. Σε άλλη περίπτωση ο ίδιος ο εκπαιδευτικός ανέβαζε ελάχιστα πράγματα για το μάθημα, ίσως σε μια λογική να κάνει το περιβάλλον ελκυστικότερο, απομακρύνθηκε όμως εν τέλει από το διδακτικό αντικείμενο και χρησιμοποίησε τον χώρο κυρίως για γενικού ενδιαφέροντος άρθρα, για ποίηση, ταινίες κλπ. Η έλλειψη σχεδιασμού και πλαισίωσης οδήγησε έτσι σε γρήγορη απαξίωση της προσπάθειάς τους.

«Εγώ λοιπόν το υλικό μέσα στον ενθουσιασμό και την όρεξή μου, το έφτιαχνα και το ανέβαζα όχι μόνο στην ομάδα των παιδιών, αλλά το έστελνα με μέιλ και σε άλλους, εννοώ σε συναδέλφους, σε όλους τους συναδέλφους [ειδικότητα] του σχολείου μας και σε άλλα σχολεία σε φίλους, 15 άτομα αποδέκτες είχα... και ρε συ με ψιλοειρωνεύονταν, δηλαδή τέτοια άρνηση; Τους χαλούσα την ησυχία τους; Δεν ξέρω, δεν το περίμενα, στεναχωρήθηκα πάρα πολύ, από ένα σημείο και μετά σταμάτησα, μετά είπα όχι, θα στέλνω και ας μην τα κάνουν τίποτα...», επισημαίνει με παράπονο ένας εκπαιδευτικός από το γυμνάσιο κι ένας άλλος «Στη φάση των εξετάσεων στο τέλος, που φυσικά εμείς είχαμε στείλει μέσω του Facebook ένα σωρό υλικό υποστήριξης στους μαθητές μας, ξέρεις ότι είχαμε αντιδράσεις από συναδέλφους επειδή τους μειώναμε το πελατολόγιο των απογευματινών φροντιστηρίων;».

Είναι γεγονός ότι η όποια αλλαγή σε ένα σύστημα επιφέρει αναταράξεις που δεν γίνονται πάντα αποδεκτές. Στη σχολική κοινότητα διαταράχθηκε η διδακτική ρουτίνα, αναδείχθηκε ένα νέο μοντέλο εκπαιδευτικού που δοκιμάζει, προετοιμάζεται διαφορετικά, εμπλουτίζει και επικαιροποιεί το υλικό του, χρησιμοποιεί μέσα «αδόκιμα» ίσως για το σχολικό πλαίσιο και διαμορφώνει συνθήκες για πιο δημοκρατικές σχέσεις και για έκφραση συναισθημάτων μέσα στην τάξη. Ένα πιο σύγχρονο και απαιτητικό μοντέλο δασκάλου που για κάποιους φαντάζει ως απειλή.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας με βάση τα παραπάνω επιμέρους αποτελέσματα, θα προσπαθήσουμε εν τέλει να απαντήσουμε το αρχικό μας ερώτημα, το αν δηλαδή μπορεί το Facebook να αποτελέσει ένα αποτελεσματικό εκπαιδευτικό εργαλείο. Μετά από την ετήσια εφαρμογή της αρχικής ιδέας που περιγράψαμε στην εργασία αυτή, και χωρίς να μπορούμε σε καμία περίπτωση – λόγω των χαρακτηριστικών της έρευνας – να γενικεύσουμε τα συμπεράσματά μας, επισημαίνουμε τα παρακάτω:

Δημιουργήθηκε μια κοινότητα τάξης σε ηλεκτρονική μορφή, που όμως επηρέασε την πραγματική σε κάποιο βαθμό, αυξάνοντας την εμπλοκή των μαθητών τόσο στον γνωστικό, όσο και στον συναισθηματικό και κοινωνικό τομέα. Στην πραγματικότητα δημιουργήθηκε μια ηλεκτρονική κοινότητα μάθησης με ισχυρά συναισθηματικά δεσμά, και σαφείς γνωστικούς στόχους σε συγκεκριμένο αντικείμενο που προσεγγίστηκαν με τρόπο μαθητοκεντρικό. Παρατηρήθηκε γνωστική εμπλοκή και ανάπτυξη περισσότερο των μαθητών χαμηλών και μέτριων επιδόσεων, κυρίως μέσω της αξιοποίησης του εμπλουτισμένου πολυμεσικού υλικού αλλά και της συναισθηματικής ενίσχυσης στο πλαίσιο της ομάδας. Οι μαθητές υψηλών επιδόσεων δεν ανταποκρίθηκαν με τον ίδιο τρόπο.

Οι μαθητές ανέπτυξαν ικανότητες στη χρήση των ΤΠΕ, στη διαχείριση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, στη δέσμευση, στη συνύπαρξη και στην εργασία σε ομάδα και γενικότερα κοινωνικές δεξιότητες αυτορρύθμισης και ελέγχου. Ανέπτυξαν επίσης πρωτοβουλίες και εν μέρει μεταγνωστικές ικανότητες.

Συνολικά το νέο περιβάλλον επέτρεψε την ενίσχυση της συναισθηματικής πλευράς της διδασκαλίας και της μάθησης και συντέλεσε στην αύξηση της αποτελεσματικότητάς της. Ταυτόχρονα ανέδειξε ένα σύγχρονο και απαιτητικό μοντέλο εκπαιδευτικού που πειραματίζεται, μαθαίνει, αλληλεπιδρά με τους μαθητές του με σύγχρονους τρόπους και διαχειρίζεται τη διδασκαλία του δημοκρατικά, διαμορφώνοντας συνθήκες υποστηρικτικής μάθησης. Επομένως το περιβάλλον του Facebook μπορεί υπό προϋποθέσεις, με τον κατάλληλο σχεδιασμό και την αναγκαία διδακτική πλαισίωση να αποτελέσει ένα αποτελεσματικό εκπαιδευτικό εργαλείο.

Αναφορές

Alshalawi, A.S. (2022). The Influence of Social Media Networks on Learning Performance and Students' Perceptions of Their Use in Education: A Literature Review. *Contemporary Educational Tech-*

- nology, 14(4), ep378. <https://doi.org/10.30935/cedtech/12164>.
- Barrot, J.S., (2018). Facebook as a learning environment for language teaching and learning: A critical analysis of the literature from 2010 to 2017. *Computer Assisted Learning 2018*, 34: 863–875. <https://doi.org/10.1111/jcal.12295>
- Brailovskaia, J., Strohe, F., Schillack, H., & Margraf, J. (2020). Less Facebook use—More well-being and a healthier lifestyle? An experimental intervention study. *Computers in Human Behavior*, 108(March), 106332. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106332>.
- Facebook. (2020). *Facebook Reports First Quarter 2020 Results*. Retrieved from <http://investor.fb.com/releasedetail.cfm?ReleaseID=842071>
- Fewkes, A. M., McCabe, M. (2012); Facebook: Learning Tool or Distraction? *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, Volume 28, Number 3: 92-98.
- Fullan, M. (2015). *The new meaning of educational change*. Teachers college press.
- Goh, C.F., Rasli, A., Tan, O.K., & Choi, S.L. (2019). Determinants and academic achievement effect of Facebook use in educational communication among university students, *Aslib Journal of Information Management*, Vol. 71 No. 1: 105-123. <https://doi.org/10.1108/AJIM-05-2018-0116>
- Kyriakides, L., Christoforou, C., & Charalambous, C.Y. (2013). What matters for student learning outcomes: A meta-analysis of studies exploring factors of effective teaching, *Teaching and Teacher Education*, Volume 36, 2013: 143-152, ISSN 0742-051X, <https://doi.org/10.1016/j.tate.2013.07.010>.
- Masrom, M.B., Busalim, A.H., Abuhassna, H., & Mahmood, N.H.N. (2021). Understanding students' behavior in online social networks: a systematic literature review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18, 6 (2021). <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00240-7>
- Moghavvemi, S., Paramanathan, T., Rahin, N.M., & Sharabati, M. (2017a). Student's perceptions towards using e-learning via Facebook. *Behaviour and Information Technology*, 36(10), 1081–1100. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2017.1347201>
- Moghavvemi, S., Sulaiman, A., Aziz, A.A., & Wai, P.S. (2017, b). The impact of Facebook usage on academic performance. Στο 2017 *International Conference on Research and Innovation in Information Systems (ICRIIS)* 1-5. IEEE.
- Riofrío-Calderón, G., & Ramírez-Montoya, M.S. (2022). Mediation and Online Learning: Systematic Literature Mapping (2015–2020). *Sustainability* 2022, 14, 2951. <https://doi.org/10.3390/su14052951>
- Said, M.N.H.M., Tahir, L.M., & Ali, M.F. (2014). Facebook as a tool: Exploring the use of Facebook in teaching and learning. Στο 2014 *International Conference on Teaching and Learning in Computing and Engineering*, 120-124. IEEE.
- Sancar, I.V, Duvenci, A., & Odabasi, H.F. (2021). Educational Potential of Facebook Use in Higher Education: Last Decade Research Trend, *The Journal of Social Media in Society Fall 2021*, Vol. 10, No. 2, 264-288, thejsms.org
- Syafrizal, S., Gailea, N. & Hardianti, S. (2020). Enhancing EFL students' writing skills on English through Facebook and classroom collaborative activities. *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, 8(3), 1163-1172. DOI: <http://dx.doi.org/10.17478/jegys.658401>
- Tang, C.M., & Chaw, L.Y. (2016). Digital Literacy: A Prerequisite for Effective Learning in a Blended Learning Environment? *The Electronic Journal of e-Learning Volume 14 Issue 1 2016*, 54-65, www.ejel.org
- Voivonta, T., & Avraamidou, L. (2018). Facebook: A potentially valuable educational tool? *Educational Media International*, 55(1), 34-48. <https://doi.org/10.1080/09523987.2018.1439708>